

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології та соціології
Кафедра загальної і соціальної психології та соціології

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

*Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів*

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2020

УДК 159.9.07(072)

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 21 жовтня 2020 р.)*

Укладач – **Павлюк Т. М.**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології

Рецензенти:

Губіна А. М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики Луцького національного технічного університету

Іванашко О. Є., кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Експериментальна психологія : метод. рек. до самост. роботи студ. / Уклад. Т. М. Павлюк. – Луцьк : СНУ ім.Лесі Українки, 2020. – 36 с.

У виданні вміщено рекомендації до виконання самостійної роботи студентами. Виділено основні питання й напрями, на які варто звернути увагу.

Для студентів освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 053 «Психологія».

УДК 159.9.07(072)

© Павлюк Т. М., 2020

© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
2020

Вступ

Засвоєння навчальної дисципліни «Експериментальна психологія» відбувається і під час аудиторних занять, і під час самостійної роботи.

Останнім часом самостійна робота студентів посідає все більш важливе місце. Вона підвищує відповідальність тих, хто навчається, формує навички працювати самостійно, здобувати знання й систематизувати їх та використовувати при аналізі процесів, що відбуваються в навколишньому світі й соціально-виробничому житті людини, дає змогу більш ефективно розвивати творче мислення, логіку викладення засвоєного матеріалу.

Основна мета виконання завдань самостійної роботи з курсу «Експериментальна психологія» – формування та розвиток у студентів наукового психологічного мислення, навичок самостійного вивчення навчальної й наукової літератури, умінь самостійного аналізу методологічного апарату експериментально-психологічного дослідження, умінь і навичок самостійного планування, організації та проведення науково-психологічного дослідження, протоколювання подій психологічного експерименту й оформлення експериментальної документації.

Кожен студент планує та організовує самостійну роботу індивідуально, але він може розраховувати на консультації й поради викладача.

Збільшення самостійної роботи пов'язано із системою контролю знань та вмінь як з окремих тем, так і з усього курсу.

Основне завдання цих методичних указівок полягає в тому, щоб виділити основні питання й напрями, на які потрібно звернути увагу під час самостійного вивчення навчального матеріалу, дати поради для підготовки до контролю знань.

Це допоможе студентам у процесі здобуття нових знань про особливості наукового експериментально-психологічного дослідження, принципи та методи його проведення.

Самостійна робота студентів охоплює підготовку до семінарських і лабораторних занять, поглиблене вивчення окремих тем навчального курсу та опрацювання відповідних матеріалів у періодичних виданнях.

Змістовий модуль I

Методологія наукового дослідження

Тема 1. Виникнення експериментальної психології

Завдання цього заняття – ознайомити з основними подіями в історії науки, що привели до впровадження експерименту в психологію та виникнення експериментальної психології як галузі науки.

Перший психологічний закон і його автори – **Теодор Фехнер та Ернст Вебер**. Психофізичні й психофізіологічні дослідження людських відчуттів **Германа фон Гельмгольца**. **Френсіс Гальтон** – засновник диференціальної психології й психометрики. **Вільгельм Вундт** – організатор першої психологічної лабораторії та батько експериментальної психології. Дослідження пам'яті **Германом Еббінгаусом**. Дослідження вищих психологічних функцій **Георга Мюллера**. **Франц Брентано** та його уявлення про предмет і методи дослідження психології. **Освальд Кюльпе** – засновник Вюрцбурзької школи й методу систематичної експериментальної інтроспекції. Перші експериментатори в США: **Стенлі Холл, Джеймс Кеттел, Едвард Тітченер, Ерік Торндайк, Джеймс Болдуїн, Роберт Вудвортс**.

В. М. Бехтерев та його експериментальні проекти. Метод умовних рефлексів **І. Павлова** і його значення для розвитку експерименту в психології.

Внесок **Л. Виготського, О. Лурії, С. Рубінштейна, Б. Теплова, О. Леонтьєва** в запровадження експерименту в психологію. Розробка проблем організації та проведення формувального експерименту в працях **П. Гальперіна**.

Список рекомендованої літератури

1. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія : курс лекцій / Бондарчук О. І. – К. : МАУП, 2003. – 120 с.
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології : навч. посіб. / Людмила Копець – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 283 с.
3. Лихи Т. История современной психологии / Лихи Т. – СПб. : Питер, 2003.
4. Марцинковская Т. Д. 50 выдающихся психологов мира : учеб. пособие для студ. / Т. Д. Марцинковская, М. Г. Ярошевский – М. : Междунар. пед. акад., 1995.

5. Шульц Д. П. История современной психологии / Д. П. Шульц, С. Э. Шульц. – СПб. : Евразия, 1998, 2002.

Запитання для самоперевірки

1. Які наукові доробки Г. фон Гельмгольца стали базовими дослідженнями для вивчення часу реакції?
2. Який внесок у розвиток психологічної науки здійснив Ф. Гальтон?
3. Назвіть основні праці Ф. Гальтона.
4. Які методи та методики дослідження запровадив у психологію Ф. Гальтон?
5. Назвіть основні положення наукової програми В. Вундта. За допомогою якого методу дослідження вона мала здійснюватись?
6. У чому полягає суть інтерференційної теорії забування Г. Мюллера?
7. Назвіть основні наукові праці В. Вундта.

Тема 2. Загальна характеристика дослідницьких методів сучасної психології

Завдання цього заняття – ознайомити студентів з основними методами сучасної психологічної науки та їх класифікаціями.

Універсальні, загальні й специфічні методи психологічного дослідження. ***Класифікації*** методів психологічного дослідження (***Г. Пирьова, Б. Г. Ананьєва, С. Л. Рубінштейна, В. Роговіна та Г. Залевського***). Експериментальні й неекспериментальні дослідницькі методи в психології.

Моделювання як метод психологічного дослідження. Види моделювання: структурно-функціональне, функціонально-структурне. Специфіка та основні напрями психологічного моделювання.

Список рекомендованої літератури

1. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
2. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. ; М. : [б. и.], 2000. – 320 с.
3. Максименко С. Д. Експериментальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, Е. М. Носенко. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 360 с.

4. Роговин М. С. Теоретические основы психологического и патопсихологического исследования / М. С. Роговин, Г. В. Залевский. – Томск : [б. и.], 1988.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні класифікації методів сучасної психології.
2. Наведіть приклади використання методу моделювання в психологічній науці.

Тема 3. Спостереження як метод психологічного дослідження

Завдання цього заняття – ознайомити студентів з особливостями використання різновидів спостереження як наукового методу в експериментально-психологічному дослідженні.

Види спостережень: включене, стороннє, приховане, відкрите, зовнішнє, інтроспекція (самоспостереження), одноразове, періодичне, лонгітюдне, суцільне, вибіркове, констатувальне, оцінювальне, вільне (пошукове), структуроване (стандартизоване) спостереження. Послідовність здійснення наукового спостереження.

Список рекомендованої літератури

1. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
2. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. : М. : [б. и.], 2000. – 320 с.
3. Максименко С. Д. Експериментальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, Е. М. Носенко. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 360 с.
3. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию / Горбатов Д. С. – Самара : Изд. дом «БАХРАМ-М», 2000. – 248 с.
4. Дружинин Н. К. Выборочное наблюдение в эксперименте / Дружинин Н. К. – М. : [б. и.], 1977.
5. Тьюки Дж. Анализ результатов наблюдения. Разведочный анализ / Тьюки Дж. – М. : Мир, 1981.

Запитання для самоперевірки

1. Визначте, що може бути предметом спостереження в психологічному дослідженні.
2. Чим відрізняється наукове спостереження від життєвого?
3. Охарактеризуйте основні види спостереження.
4. Укажіть етапи наукового спостереження.
5. Розкрийте способи й види процедур реєстрації спостережуваного матеріалу.
6. Які типові помилки допускають дослідники при застосуванні методу спостереження?
7. Сформулюйте правила, при дотриманні яких ефективність методу спостереження підвищиться.

Тема 4. Опитувальні діагностичні методи психологічного дослідження

Завдання заняття – ознайомити студентів з особливостями проведення інтерв'ювання та його різновидів, анкетування й експертного оцінювання в психолого-експериментальному дослідженні.

Інтерв'ювання як різновид усного опитувального діагностичного методу. Види інтерв'ю: одноразове, багаторазове, дослідницьке, діагностичне, клінічне, вільне, стандартизоване, напівстандартизоване, глибинне, терапевтичне, фокусоване (короткочасне), «м'яке», «жорстке», особисте, опосередковане, неспрямоване, спрямоване. Послідовність проведення інтерв'ю. Питання інтерв'юера та їх види: процедурні, тематичні, за змістом, закриті, відкриті. Вимоги до формулювання питань. Телефонне опитування як різновид інтерв'ю.

Анкетування як різновид письмового опитувального діагностичного методу. Підготовка анкети. Питання анкети та їх види: закриті (дихотомічні, поліваріантні, шкальні, табличні), напівзакриті, відкриті, прямі, непрямі, інформаційні (основні), питання-фільтри, контрольні. Композиція анкети. Види анкетування: індивідуальне анкетне опитування, групове анкетне опитування, поштове опитування, пресове опитування.

Експертне оцінювання як різновид опитувального діагностичного методу. Добір експертів та його види: метод «грудки снігу», документальний метод добору експертів, метод атестації, експериментальний метод добору експертів, метод самооцінки. Експертна

процедура та її види: вільне, формалізоване, відкрите анкетування, бальні оцінки, ранжування, парне порівняння, послідовне порівняння. Послідовність експертного оцінювання.

Список рекомендованої літератури

1. Белановский С. А. Методика и техника фокусированного интервью / Белановский С. А. – М. : Наука, 1993
2. Бутенко И. А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентами : [учеб. пособие для студ. ун-тов] / Бутенко И. А. – М. : Высш. шк., 1989. – 176 с.
3. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
4. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию / Горбатов Д. С. – Самара : Изд. дом «БАХРАМ-М», 2000. – 248 с.

Запитання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте особливості застосування методу інтерв'ювання в процесі дослідження.
2. Розкрийте зміст кожного етапу організації інтерв'ю.
3. Яких вимог повинен дотримуватися дослідник у процесі інтерв'ю?
4. У чому сутність телефонного інтерв'ювання?
5. Які вимоги висувають до питань для інтерв'ювання?
6. Обґрунтуйте переваги та недоліки методу анкетування.
7. Поясніть, у чому переваги та недоліки поштового анкетування.
8. З'ясуйте, які основні види питань застосовують в анкетах.
9. Охарактеризуйте етапи підготовки анкети.
10. Поясніть, у чому переваги та недоліки поштового анкетування.
11. Розкрийте зміст діяльності експертів під час експертного оцінювання.
12. Укажіть причини оцінного суб'єктивізму в процесі експертного оцінювання.
13. Які ефекти впливають на вірогідність результатів експертного оцінювання?

Тема 5. «Архівні» методи психологічного дослідження

Завдання заняття – ознайомити студентів з особливостями використання методу аналізу продуктів діяльності, біографічного методу, контент-аналізу в психолого-експериментальному дослідженні.

Аналіз продуктів діяльності. Продукт діяльності особистості. Аналіз документів. Аналіз офіційних матеріалів групової, колективної та масової комунікації. Аналіз продуктів творчості. Графологічна експертиза. **Біографічний метод.** Метод вивчення біографічних подій життя особистості. Метод вивчення біографічних продуктів життя особистості. Вивчення свідчень очевидців і близького оточення особистості. Автобіографічні методи й методики. Метод вивчення літературно-історичних джерел. **Проективний метод.** Проективні тести: ТАТ, «Малюнок дерева», «Малюнок людини», «Чорнильні плями» Г. Роршаха, методики «Завершення речення».

Контент-аналіз як експертно-діагностична процедура психологічного дослідження. Квантифікація. Етапи проведення контент-аналізу. Категорії аналізу. Одиниці аналізу. Одиниці відліку. Інструкції. Кодувальна матриця. Факторний аналіз як поширений метод математичної статистики при опрацюванні даних контент-аналізу.

Список рекомендованої літератури

1. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
2. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию / Горбатов Д. С. – Самара : Изд. дом «БАХРАМ-М», 2000. – 248 с.
3. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. : М. : [б. и.], 2000. – 320 с.
4. Семенов В. Е. Методы изучения документов в социально-психологических исследованиях : учеб. пособие / Семенов В. Е. – Л. : ЛГУ, 1983.
5. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Соколова Е. Т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте метод аналізу продуктів діяльності.
2. Розкрийте зміст методу вивчення біографічних подій життя особистості. Наведіть приклади його застосування в психологічних дослідженнях.

3. Наведіть приклади застосування методу аналізу продуктів діяльності в психологічних дослідженнях.

4. З'ясуйте сутність кожного етапу контент-аналізу й охарактеризуйте його одиниці.

Тема 6. Організаційні методи психологічного дослідження

Завдання заняття – ознайомити студентів з особливостями проведення порівняльного, комплексного, лонгitudного методів як організаційних форматів експериментально-психологічного дослідження.

Порівняльний організаційний метод. Види порівняльних досліджень: порівняльно-онтогенетичне, порівняльно-паталогічне, порівняльно-педагогічне, порівняльно-вікове, порівняльні дослідження за певними соціобіологічними характеристиками.

Комплексний організаційний метод. Програма комплексного дослідження. Зіставлення отриманих даних та їх узагальнення.

Лонгitudний організаційний метод. Типи лонгitudних методів. Переваги й недоліки лонгitudного методу. **Метод поперечних зрізів.**

Список рекомендованої літератури

1. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.

2. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. : М. : [б. и.], 2000. – 320 с.

3. Максименко С. Д. Експериментальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, Е. М. Носенко. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 360 с.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст основних видів порівняльних досліджень у психології.

2. Дайте характеристику комплексного організаційного методу в психології.

3. Поясніть, у чому полягають переваги та недоліки лонгitudного методу.

4. Укажіть особливості організації психологічного дослідження методом поперечних зрізів.

Тема 7. Вимірювання як метод психологічного дослідження

Завдання заняття – ознайомити студентів з особливостями вимірювання як методу в експериментально-психологічному дослідженні.

Сутність теорії вимірювання. Фундаментальне вимірювання. Похідне вимірювання. Вимірювання «за визначенням». Психологічне вимірювання в експерименті як оцінювання досліджуваним особистостей власної суб'єктивної реальності, як оцінювання досліджуваним характеристик зовнішніх об'єктів – завдання досліджуваного; оцінювання дослідником особливостей поведінки досліджуваного – завдання дослідника.

Етапи психологічного вимірювання: теоретичний, підготовчий, власне експериментальний, інтерпретаційний. Інструментарій психологічного вимірювання. Нормативне вимірювання. Критерійне вимірювання. Іспитивне вимірювання.

Процес шкалювання й характеристика шкал. Шкалювання. Вимірювальна шкала. Метричні та неметричні шкали. Калібрування шкали. Еталон. Процентильна шкала. Відсоткова рангова шкала. Номінальна шкала (шкала найменувань). Порядкова (рангова шкала). Шкала інтервалів. Шкала відношень (пропорцій). Дихотомічна шкала. Шкала різниць. Абсолютна шкала.

Список рекомендованої літератури

1. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія : курс лекцій / Бондарчук О. І. – К. : МАУП, 2003. – 120 с.
2. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
3. Гласс Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласс, Дж. Стенли. – М. : Прогресс, 1976. – 495 с.
4. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. ; М. : [б. и.], 2000. – 320 с.
5. Максименко С. Д. Експериментальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, Е. М. Носенко. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 360 с.
6. Суходольский Г. В. Основы математической статистики для психологов / Суходольский Г. В. – Л. : ЛГУ, 1972.
7. Терехина А. Ю. Анализ данных методом многомерного шкалирования / Терехина А. Ю. – М. : Наука, 1986.
8. Шошин П. Б. Психологические измерения : в. 2 ч. Ч.1. / Шошин П. Б. – М. : МГУ, 1989. – 56 с.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність теорії вимірювання.
2. Охарактеризуйте основні види психологічного вимірювання в науковому дослідженні.
3. Наведіть приклади кожного виду психологічного вимірювання в експерименті.
4. Обґрунтуйте переваги та недоліки вимірювання в експерименті як оцінювання досліджуваним особливостей власної суб'єктивної реальності.
5. Охарактеризуйте етапи психологічного вимірювання.
6. Проаналізуйте типи шкал та особливості їх застосування в психодіагностиці.

Змістовий модуль II

Основи експериментально-психологічного дослідження

Тема 8. Експерименти в загальній психології та психофізіології

Завдання заняття – ознайомити студентів із найкращими прикладами галузевих експериментально-психологічних досліджень та оволодіння навичками їх структурно-психологічного аналізу.

Ознайомтеся з описом деяких класичних психологічних експериментів і проаналізуйте їх у термінах метапонять експериментальної психології:

- проблема дослідження;
- змінні (залежні, незалежні, концептуальні, операційні, зовнішні);
- гіпотеза (теоретична, експериментальна);
- метод дослідження (експериментальний, квазіекспериментальний, неекспериментальний та ін.);
- експериментальний план (для експериментального дослідження);
- способи контролю змінних;
- методи статистичного оцінювання результатів.

Зразок виконання аналізу психологічних експериментів наведено в додатку 1.

Експериментальні дослідження пізнавальної сфери

Завдання 1. Запам'ятовування завершених і незавершених дій

(за: Левин К. *Динамическая психология* / К. Левин // *Избранные труды*. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.).

Особливості запам'ятовування завершених і незавершених дій вивчала Б. Зейгарник. Експериментальні дослідження тривали в Берлінському університеті. Загальна вибірка становила 164 особи віком від 13 до 65 років. Експерименти проводили з кожним учасником індивідуально.

Унаслідок експерименту з'ясували, що піддослідні краще запам'ятовували завдання, які не мали можливості завершити. Вони не лише детальніше згадували такі завдання, а й називали їх першими в переліку. Із завершеними завданнями учасники пов'язували негативні емоції: незадоволення, спричинене тим, що не дали змогу виконувати роботу далі, ворожість, нереалізоване бажання продовжувати роботу тощо.

Завдання 2. Особливості згадування подій

(за: Хок Р. *40 исследований, которые потрясли психологию. Секреты выдающихся экспериментов* / Хок Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.).

Особливості згадування подій залежно від формулювання питань досліджувала Ф. Лофтус. В експерименті взяло участь 150 студентів університету, які не були поінформовані про його реальну мету.

У результаті цього й серії подібних експериментів отримано статистично значущі висновки, що попередня інформація про наявність стоп-сигналу спрацьовує як установка. Так, 53 % учасників групи А відповіли, що бачили стоп-сигнал, тоді як лише 35 % учасників групи В повідомили, що бачили його в переглянутій стрічці.

Результатами цих досліджень часто послуговуються в кримінальній практиці.

Завдання 3. Уявне тренування

(за: Готтсданкер Р. *Основы психологического эксперимента* : учеб. пособие : пер. с англ. / Готтсданкер Р. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.).

Психолог академії військових сил США Д. Пратер запропонував гіпотезу, що виконання тренувальних програм в уяві й у думках

курсантів покращить навички з виконання посадки літака Т-37. В експерименті взяли участь 23 курсанти, відібрані випадковим способом. Усі вони мали незначний досвід польотів як на реальних машинах, так і на тренажерах.

Експеримент підтвердив гіпотезу: уявні тренування покращили навички курсантів із посадки літака. Середній бал учасників групи А за знання операцій – 4,53, за техніку – 4,26; учасників групи Б – 4,21 і 3,89, відповідно.

Експериментальні дослідження емоційно-вольової сфери й поведінкових реакцій

Завдання 4. Експеримент із лялькою Бобо

(за: Хок Р. 40 досліджень, котрі потрясли психологію. Секрети видаючихся експериментів / Хок Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.).

Особливості імітації дітьми моделей агресивної поведінки дорослих вивчали А. Бандура та його колеги. Учасниками експерименту були 3–5-річні хлопчики й дівчатка з дитячого садочка при Стенфордському університеті, розділені випадковим способом на групи. Дітям демонстрували агресію дорослих до ляльки Бобо (її били, штовхали, сідали на неї верхи тощо). Розміри та форми деталей ляльки відповідали розмірам і формам частин тіла людини. Агресивну поведінку дорослих кожній групі дітей демонстрували по-різному: перша група безпосередньо спостерігала за діями дорослих; друга група – у відеозаписі; третя – під час перегляду мультфільму «Кіт Герман», у якому агресія спрямовувалася на мультиплікаційну ляльку Бобо. Дітям із четвертої – контрольної – групи агресивну поведінку не демонстрували. Після цього дітей запрошували до кімнати, обладнаної дзеркалом Геззела, де було багато іграшок, серед яких – і лялька Бобо.

Експериментатори досліджували особливості імітаційної поведінки дітей залежно від способу демонстрації агресії, порівнювали результати хлопчиків і дівчаток. Ляльок добирали відповідно до віку й фізичної сили дітей та дорослих: висота ляльки, із якою гралися діти, – 3 фути, а ляльки, до якої демонстрували агресію дорослі, – 5 футів. Усіх дітей перед початком гри з лялькою навмисно розсердили (дали погратися з цікавими іграшками, які через деякий час забрали).

Результати експерименту засвідчили, що діти, які бачать агресивну поведінку, наслідують її, а спосіб демонстрації агресії не має значення. Хлопчики за всіх інших рівних умов поводять себе агресивніше, ніж дівчатка.

Експериментальні дослідження особистості

Завдання 5. Когнітивний дисонанс

(за: Хок Р. 40 исследований, которые потрясли психологию. Секреты выдающихся экспериментов / Хок Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.).

Особливості поведінки людей за ситуації, коли вони змушені говорити й робити не те, що думають, тобто в ситуації когнітивного дисонансу, досліджували Л. Фестінгер і Дж. Карлеміт. Сімдесятьом студентам факультету психології запропонували взяти участь у дослідженні ефективності діяльності людини. Справжню мету експерименту не повідомляли.

У результаті з'ясували, що студентам, яким заплатили по одному долару, робота сподобалася набагато більше, ніж студентам, яким платили по 20 доларів, і студентам, яким узагалі не потрібно було брехати (учасникам контрольної групи).

Завдання 6. Допомога в ситуації дефіциту часу

(за: Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Х. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.).

У дослідженні Дж. Дарлі та С. Бетсон перевіряли гіпотезу, що в ситуації дефіциту часу люди здатні забувати про співчуття й допомогти іншим, натомість людина з релігійними переконаннями навіть за цих умов допоможе іншим.

В експерименті взяли участь приблизно 50 осіб (студенти-теологи, які індивідуально отримали завдання підготувати 3–5-хвилинну доповідь для радіотрансляції).

У результаті експерименту виявилось, що студенти, які готували доповідь на нейтральну тему, частіше відмовляли в допомозі тому, хто її потребував, ніж студенти, доповідь яких мала лейтмотив допомоги. Установлено також залежність між дефіцитом часу й наданням допомоги: у ситуації дефіциту часу допомогу надавали набагато рідше.

Види експериментальних планів та їх використання

Тема 9. Експерименти в соціальній психології

Експерименти з вивчення впливу групи на особистість

Завдання 7. Дослідження конформізму

(за: *Маерс Д. Соціальна психологія / Маерс Д. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.*).

Дослідження, які передбачали перевірку гіпотези, чи здатна людина приймати неправильну думку, якщо її висловлює група (конформізм), здійснив С. Аш. В експерименті взяли участь кілька десятків осіб різного віку, соціального статусу й походження.

За результатами проведеного дослідження визначено, що за відсутності тиску групи правильну відповідь давали в 99 % випадків; за наявності тиску – у 63 %, тобто в 37 % випадків учасники погоджувалися з неправильною думкою групи.

Завдання 8. Тиск групи й дії проти особи

(за: *Мілграм С. Р. Експеримент в соціальній психології / Мілграм С. Р. – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.*).

Поведінку людини в ситуації, коли авторитетні накази суперечать покликам сумління (наявна вимога заподіяти біль іншій людині), експериментально досліджував С. Мілграм. В експерименті брали участь 40 добровольців – чоловіки різних професій віком від 20 до 50 років (оплата за участь – 4,5 дол.).

Виробничий експеримент і вивчення умов організації праці

Завдання 9. Хоторнський експеримент (уривок)

(за: *Джуелл Л. Індустріально-організаційна психологія : учеб. для вузів / Джуелл Л. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.*).

Найвідомішим експериментом у сфері організаційно-індустріальної психології було дослідження Ф. Роетлізберга, Е. Мейо й У. Діксона. Упродовж декількох років вони вивчали умови підвищення продуктивності праці на заводі «Вестерн-Електрик» у містечку Хоторн штату Іллінойс.

Один з експериментів проводили із групою монтажниць телефонних апаратів. П'ятьох жінок-учасниць експерименту помістили в спеціальну кімнату з можливостями контролювання умов праці й обладнанням для спостереження. Контролювали такі умови, як температура та вологість повітря, тривалість нічного сну кожної учас-

ниці, а також тип і кількість харчових продуктів, які вони вживали. Усі інші умови праці були традиційними.

Усі ці впливи, за винятком того, що змушував учасниць експерименту працювати в напівтемряві, зумовлювали постійне й стійке зростання продуктивності праці. Жодна жінка не відмовилася від участі в експерименті, усі своєчасно з'являлися на роботу та навіть не хворіли. Дослідники зробили висновок, що зростання продуктивності праці стимулювали не різноманітні інтервенції, а увага до учасниць: вони стали соціально значимими персонами, мали нагоду вільно висловлюватися й самі для себе встановлювали норму виробітку.

Завдання 10. Повідомлення про ціни на продукти

(за: Готтсданкер Р. *Основы психологического эксперимента : учеб. пособие : пер. с англ. / Готтсданкер Р. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.*).

Дослідження гіпотези про те, що покупці вибиратимуть продукти в супермаркетах швидше, якщо вони будуть поінформовані про ціну на одиницю ваги товару, ніж якщо знатимуть окремо ціну упаковки та її розмір (традиційна практика), здійснили Г. Гейтвуд і Р. Перлофф. Для перевірки цієї гіпотези проводили порівняльне експериментальне дослідження ефективності трьох різних способів поінформування покупців про ціну товару: А – традиційний спосіб, коли вказують ціну й вагу упаковки; Б – указування ціни продукту за одиницю ваги; В – традиційний спосіб плюс можливість використання спеціального вимірювального приладу, який дає змогу дізнатися про ціну за одиницю ваги.

В експерименті взяли участь 75 добровольців різного віку. Учасників випадковим способом розподілили на три групи (по одній на кожну експериментальну умову). Кожний вибір характеризувався двома параметрами – правильність і витрачений час. Експеримент проводили в приміщенні супермаркету, де ціни на продукти відповідали реальним.

У результаті експерименту встановлено, що найбільше правильних виборів за найкоротший час зробили учасники групи Б; найменше правильних виборів у групі А; учасники групи В зробили більше правильних виборів, ніж учасники групи А, проте витратили на це значно більше часу.

Завдання 11. Стенфордський тюремний експеримент (1971)

(за: Хок Р. 40 исследований, которые потрясли психологию. Секреты выдающихся экспериментов / Хок Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.).

Експеримент зі штучною в'язницею автор не замислював як неетичний або шкідливий для психіки учасників, проте результати дослідження шокували громадськість.

У 1977 р. психолог Ф. Зімбардо вивчав поведінку й соціальні норми індивідуумів, яких помістили в нетипові для них умови в'язниці та змусили грати ролі ув'язнених або наглядачів. Із цією метою в підвалі факультету психології обладнали в'язницю, 24 студенти-добровольці стали «ув'язненими» й «наглядачами». За гіпотезою, «ув'язнені» спочатку перебуватимуть у ситуації, у якій відчуватимуть особистісну дезорієнтацію та деградацію, відтак деперсоналізуються. «Наглядачам» не дали спеціальних інструкцій щодо їхніх ролей.

Спочатку студенти не розуміли, як їм слід діяти, але вже на другий день експерименту бунт «ув'язнених» жорстоко придушили «наглядачі». Поведінка обох груп кардинально змінилася. «Наглядачі» розробили спеціальну систему привілеїв, покликану роз'єднати «ув'язнених» і викликати в них недовіру один до одного: поодиноці вони не такі сильні, як разом, а значить їх легше «охороняти». «Наглядачам» здавалося, що «ув'язнені» в будь-який момент готові розпочати нове «повстання», і систему контролю посилили максимально: «ув'язнених» не залишали наодинці навіть у туалеті. Унаслідок цього «ув'язнені» стали відчувати емоційні розлади, депресію, безпорадність.

Через певний час відвідати «ув'язнених» прийшов «тюремний священник». На питання, як їх звать, «ув'язнені» найчастіше називали свої номери, а не імена, а на питання, як збираються вибиратися з в'язниці, не могли відповісти. Виявилось, що «ув'язнені» почали відчувати себе справжніми в'язнями, а «наглядачі» демонстрували садистські емоції й наміри стосовно «ув'язнених», які кілька днів тому були їхніми друзями.

Обидві сторони почали сприймати експеримент як реальність. Незважаючи на те, що він мав тривати два тижні, його припинили достроково через шість днів – з етичних міркувань.

Завдання 12. Експеримент С. Мілгрема (1974)

(за: Милграм С. Р. *Експеримент в соціальної психології* / С. Р. Милграм. – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.).

В експерименті С. Мілгрема з Йельського університету брали участь експериментатор, досліджуваний та актор, який грав роль іншого досліджуваного. На початку експерименту між досліджуваним й актором «за жеребом» розділяли ролі «вчителя» та «учня». Насправді досліджуваний завжди був учителем, а найнятий актор – учнем.

«Учителю» перед початком експерименту пояснювали, що мета досліду – виявити нові методи запам'ятовування інформації. Насправді експериментатор досліджував поведінку людини, яка отримувала вказівки, протилежні її внутрішнім поведінковим нормам, від авторитетної персони. «Учня» прив'язували до крісла, до якого прикріплювали електрошокер. І «учень», і «вчитель» одержували «демонстраційний» удар струмом у 45 вольт. Потім «вчитель» ішов до іншої кімнати й повинен був по гучному зв'язку давати «учню» прості завдання на запам'ятовування. Якщо учень помилявся, досліджуваний натискав на кнопку, унаслідок чого «учня» бив струм у 45 вольт. Насправді актор, який грав учня, тільки вдавав, що одержує удари струмом. Однак після кожної помилки «учня» «вчитель» повинен був збільшувати напругу на 15 вольт. Через певний час «учень» починав вимагати припинення експерименту. «Вчитель» починав сумніватися, а експериментатор на це відповідав: «Експеримент вимагає, щоб ви продовжували. Продовжуйте, будь ласка». У міру збільшення напруги «учень» розігрував сильніший дискомфорт, біль і нарешті зривався на крик.

Найбільшою напругою в експерименті мав бути розряд у 450 вольт. Якщо «вчитель» сумнівався в продовженні експерименту, експериментатор запевняв, що бере на себе повну відповідальність за експеримент і за безпеку «учня», а дослідження потрібно продовжувати. Результати виявилися шокуючими: 65 % «вчителів» використали розряд у 450 вольт, знаючи, що «учень» відчуває нестерпний біль.

У супереч прогнозам більшість досліджуваних підкорялася вказівкам експериментатора-вченого й карала «учня» електрошоком. У серії дослідів із 40 досліджуваних жоден не зупинився до рівня 300 вольт, п'ять «вчителів» відмовилися підкорятися лише після цього рівня, а 26 із 40 дійшли до максимального розряду – 450 вольт.

Критики були впевнені, що досліджувані піддалися авторитету вченого Йельського університету. Тоді С. Мілгрем повторив експеримент, знявши необлаштоване приміщення в містечку Бріджпорте (штат Коннектикут) під вивіскою «Дослідницька асоціація Бріджпорта». Результати експерименту якісно не змінилися: 48 % досліджуваних удалися до найвищого розряду – 450 вольт. У 2002 р. після зведення результатів таких експериментів виявилось, що до кінця шкали доходять від 61 % до 66 % «учителів» незалежно від часу й місця експерименту. Висновки експерименту загрозливі: невідома сторона людської натури схильна не тільки бездумно підкорятись авторитету й виконувати найбезглуздіші вказівки, а й виправдовувати власну поведінку одержаним «наказом». Багато учасників експерименту переживали почуття переваги над «учнем» і, натискаючи на кнопку, були впевнені, що «учень», який неправильно відповів на питання, одержує належне покарання.

Отже, необхідність покори авторитетам укорінена у свідомість людей настільки глибоко, що вони здатні продовжувати виконання вказівок, незважаючи на моральні страждання й сильний внутрішній конфлікт.

Контрольні завдання для самостійної роботи

Прочитайте опис деяких класичних психологічних експериментів і дайте відповіді на запитання.

Завдання 1

Вихідні дані. У 1948 р. американські дослідники С. Еш і Г. Віткін під час експерименту, у процесі якого досліджувані повинні були встановити вертикально стержень, запропонований на екрані на фоні дещо нахиленої вбік рамки, помітили такі розбіжності між досліджуваними при виконанні ними тесту в недостатньо освітленому приміщенні: окремі суб'єкти успішно впорались із завданням, а деякі сприймали стержень як розміщений вертикально, коли він був нахилений у той самий бік, що й рамка.

Запитання

1. До якої предметної сфери належить це дослідження?
2. Як формулюється проблема дослідження?
3. Яка концептуальна незалежна змінна є в дослідженні?
4. Визначте незалежну операційну змінну дослідження.
5. Якою може бути залежна операційна змінна?
6. Яка змінна контролювалась у дослідженні?

Завдання 2

Вихідні дані. Припустимо, психолог намагається оцінити ефективність спеціальної навчальної програми у двох різних містах. В одному місті діти, які мають певні вади в розвитку пізнавальних можливостей, навчаються у звичайних класах разом із дітьми, котрі не мають таких вад, та отримують спеціальну допомогу вчителя. У нашому місті таких дітей навчають у відповідних спеціальних класах.

Після визначення того, що діти з вадами в розвитку в обох містах мають однакові показники інтелекту (IQ) і їхні сім'ї не відрізняються соціально-економічним статусом, дослідник пропонує стандартний тест для перевірки навичок читання.

Запитання

1. Чи є дослідження експериментом? Якщо ні, то до якого типу досліджень його можна віднести? Чим воно відрізняється від експерименту?

2. Яку незалежну змінну було обрано в дослідженні?
3. Які змінні контролювалися?
4. Яка змінна була залежною?
5. Чи визначено в описі дослідження операційну залежну змінну? Якщо ні, то яку ви б запропонували?

Завдання 3

Вихідні дані. Дослідник відібрав три групи досліджуваних; досліджуваним однієї з них перед випробуванням дали кофеїн (у вигляді таблетки), другої – плацебо, а досліджуваним третьої не давали таблеток.

Досліджувані всіх трьох груп виконували тести на перевірку ефективності диференціації певних сигналів при їх зоровому сприйнятті. Освітлення в приміщенні для всіх груп було однаковим.

Запитання

1. Чи містить це дослідження всі ознаки експерименту? Якщо так, то назвіть їх.
2. Як ви сформулюєте теоретичну гіпотезу дослідження?
3. Як сформулювати його експериментальну гіпотезу?
4. Як потрібно було відбирати досліджуваних?
5. Скільки незалежних змінних було в дослідженні?
6. Яка концептуальна змінна була залежною?
7. Скільки залежних операційних змінних доцільно обрати для дослідження? Назвіть їх.
8. Яка змінна контролювалася?
9. Які статистичні критерії потрібно вибрати для підтвердження або спростування гіпотези дослідження? У якому порядку їх слід використовувати?
10. Для яких двох із трьох вибраних груп доцільно порівнювати середні показники ефективності диференціації сигналів:
 - для групи, що вживала кофеїн, і для групи, яка вживала плацебо;
 - для групи, що вживала кофеїн, і для групи, яка не вживала таблеток;
 - для групи, що вживала плацебо, і для групи, яка не вживала таблеток?

Примітка: із названих варіантів відповідей на останнє запитання правильні дві. Які саме? Поясніть, чому.

Завдання 4

Вихідні дані. Уявіть, що дослідник, котрий здійснював експериментальне дослідження, розглянуте в завданні 4, висунув гіпотезу, що рівень інтелекту (IQ) може бути важливим фактором, який впливає на результати дослідження. Він так сформулював теоретичну гіпотезу: «Чим вищий рівень інтелекту (IQ), тим меншим буде вплив кофеїну на ефективність диференціації сигналів».

Запитання

1. Яку техніку відбору досліджуваних потрібно застосувати замість рандомізації, щоб перевірити цю гіпотезу?
2. Скільки рівнів незалежної змінної ви матимете?
3. Який статистичний критерій потрібно застосувати для перевірки гіпотези в цьому випадку?

Завдання 5

Вихідні дані. Відомий американський дослідник С. Стівенс у 1933 р. зробив висновок, що досліджувані можуть безпосередньо оцінювати інтенсивність відчуття. Він описав взаємозв'язок суб'єктивної інтенсивності сенсорного переживання та реальної фізичної інтенсивності стимулу за допомогою рівняння:

$$S = k l,$$

де S – сприйнята інтенсивність струму; k – константа; l – реальна фізична інтенсивність струму; n – експоненціальна характеристика конкретного сенсорного континууму.

Запитання

1. До якої предметної галузі психології належить це дослідження?
2. Скільки незалежних змінних було в дослідженні Стівенса? Які саме?
3. Що було залежною змінною?
4. У яких одиницях Стівенс вимірював залежну змінну?
5. Якщо n менша за одиницю, що це означає?
6. Якщо суб'єктивна оцінка інтенсивності стимуляції перевищує реальну фізичну інтенсивність струму, яким буде n – більшим чи меншим за одиницю?

7. Чи можна застосувати психофізичні методи для вивчення соціально-психологічних феноменів? Якщо так, наведіть приклади досліджень такого типу.

Завдання 6

Вихідні дані. У класичному дослідженні Ф. Крейка й Е. Шульгіна учасників повідомляли, що метою експерименту є вивчення сприйняття вербальної інформації, реагувати на яку пропонували якнайшвидше. При кожній експериментальній спробі досліджуваному показували за допомогою тахістоскопа певне слово протягом 200 мс.

Перед експозицією слова експериментатор ставив досліджуваному запитання щодо певних характеристик слова, а саме: яким шрифтом воно надруковане; чи римується воно зі словом, що з'являлося на екрані, та чи є слово назвою предмета одягу (або належить до іншої широкої групи слів). Під час експерименту реєстрували латентний період реакції на кожне слово (від його появи на екрані до натискання досліджуваним кнопки «так» чи «ні» у відповідь на запитання, що передувало появі слова). Після здійснення експерименту несподівано для досліджуваних перевіряли запам'ятовування слів.

Запитання

1. Яка проблема вивчалася в цьому експерименті?
2. Із якою метою досліджуваного повідомляли на початку експерименту, що буде вивчатися сприйняття вербальної інформації?
3. Якою була незалежна концептуальна змінна експерименту?
4. Як було операціоналізовано цю змінну?
5. Якою була концептуальна залежна змінна? Як її можна операціоналізувати?
6. Чи підтвердилася теоретична гіпотеза експерименту? Як її сформулювати?
7. Сформулюйте експериментальну гіпотезу дослідження.
8. Яким був експериментальний план дослідження?

Завдання 7

Вихідні дані. У 1958 р. американські психологи виконали класичне дослідження, під час якого досліджувані (студенти ВНЗ) сприймали з екрана слова – назви національностей (німець, швед, датчанин та ін.) у поєднанні з іншими словами, що мали або пози-

тивну, або негативну конотацію. У такий самий спосіб подавалися слова – власні імена.

Одне й те саме слово – назву національності (чи ім'я) подавали в одній із груп зі словами, що мали позитивну конотацію, а в іншій – негативну.

Експериментальне дослідження завершувалося ранжуванням слів – назв національностей (чи імен) за семибальною шкалою оцінки «приємне –неприємне».

Запитання

1. Яка наукова проблема вивчалась у дослідженні?
2. Який методичний підхід до вивчення обраної проблеми застосував автор?
3. Які стимульні слова виконували в дослідженні роль незалежної змінної?
4. Якою була залежна змінна та як вона операціоналізувалася?

Завдання 8

Вихідні дані. Припустимо, ви збираєтеся дослідити вплив ін формації агресивного характеру на емоційний стан дітей молодшого віку. Певний час у літературі стверджувалося, що діти до восьми років нібито емоційно не чутливі до агресивно забарвленої інформації. Це твердження ґрунтувалося на інтерв'ю з дітьми та їхніми батьками після того, як діти передивилися відповідні мультфільми. Як ви сплануєте експериментальне дослідження для перевірки твердження про нечутливість дітей до агресивної інформації?

Відповіді на запропоновані нижче запитання допоможуть вам це зробити.

Запитання:

1. Скільки груп досліджуваних доцільно відібрати для цього експерименту та якою має бути техніка відбору?
2. Як можна маніпулювати незалежною змінною?
3. Якою може бути незалежна операційна змінна?
4. Яку мінімальну кількість рівнів незалежної змінної треба забезпечити?
5. Якщо в інтерв'ю після показу мультфільмів не виявлено змін у стані дітей, яке фізіологічне вимірювання слід передбачити в експерименті, щоб точніше зафіксувати рівень емоційного збудження дитини?

6. У яких одиницях вимірюється операційна залежна змінна в цьому експерименті?

7. Який критерій треба використати для статистичної перевірки гіпотези?

8. Якби ви передбачили в експерименті не два, а три рівні незалежної змінної (а саме високий, помірний і нульовий рівні агресивності інформації в мультфільмі) та отримали б три групи показників стану досліджуваних, який статистичний тест ви б застосували для перевірки гіпотези?

9. Якби залежна змінна вимірювалася за допомогою порядкової шкали, який тест можна було б застосувати для перевірки гіпотези дослідження?

Завдання 9

Вихідні дані. Припустимо, дослідник поставив перед собою мету – з'ясувати, як впливає алкоголь на ефективність виконання сенсорно-моторних реакцій, наприклад реакцій на появу червоного світла. Для цього він запросив 10 досліджуваних, яким запропоновано випити перед участю в експерименті різну кількість келихів пива.

Запитання

1. Як називається тип дослідження, за допомогою якого було встановлено тип зв'язку між цими двома змінними, що вимірювалися?

2. За допомогою якого графічного способу здебільшого відображають результати таких досліджень?

3. Як можна операціоналізувати змінні, що вивчались у дослідженні?

4. Який тип зв'язку, на вашу думку, існує між змінними?

5. Який статистичний критерій використовують для оцінки достовірності зв'язку між змінними?

Завдання 10

Вихідні дані. Припустимо, вам потрібно перевірити, чи відрізняється латентний період реакції на появу простого зорового стимулу від відповідного періоду реакції вибору між двома чи кількома стимулами.

Як ви сплануєте експеримент?

Запитання:

1. Визначте незалежну змінну для цього дослідження. Скільки рівнів вона матиме?
2. У яких одиницях може бути виміряна залежна змінна?
3. Якщо ви оберете для цього дослідження експериментальний план типу А – В – В – А, що позначатимуть літери А та В?
4. Скільки груп досліджуваних обирають для експериментального плану з вимірюваннями, які повторюються в такому порядку: А – В – В – А?
5. Чи застосовується в дослідженні спосіб так званого контр-балансування?

Завдання 11

Вихідні дані. Припустимо, що гіпотетичний дослідник вирішив вивчити вплив сенсорної стимуляції на сприйняття часу. Він відібрав групу досліджуваних, яких поділив на дві підгрупи: 1) полезалежних і 2) полenezалежних, бо вважав, що суб'єкти з різними ознаками щодо полезалежності можуть по-різному реагувати на зміну в характері сенсорної стимуляції. Під час експерименту досліджуваним пропонували дивитися або на освітлений екран слайдпроектора без будь-яких зображень на ньому, або на екран, на якому періодично з'являлися зображення. Кожна експериментальна процедура містила п'ять випробувань тривалістю дві хвилини. Наприкінці кожного випробування досліджуваних запитували, скільки часу минуло з моменту попереднього інтервалу. У результаті дослідження встановлено, що вплив типу сенсорної стимуляції на оцінювання досліджуваними її тривалості різниться для полenezалежних і полезалежних суб'єктів.

Полезалежні суб'єкти схильні оцінювати інтервали гетерогенної стимуляції як триваліші.

Запитання:

1. Які дві теоретичні гіпотези, на вашу думку, висунув дослідник?
2. У цьому дослідженні дві незалежні змінні. Які саме?
3. Яка з незалежних змінних була неманіпульованою, а яка маніпульованою? Скільки рівнів мали залежні змінні?
4. Яка змінна була залежною в дослідженні? Як вона вимірювалася?

5. Як забезпечувалися в експерименті гомогенна та гетерогенна сенсорні стимуляції?

6. Експериментатор вирішив не відбирати досліджуваних серед студентів коледжу, а запросив студентів вечірньої школи того самого віку. Як ви вважаєте, чому він це зробив?

7. Який план експерименту був обраний для цього дослідження?

8. Яке статистичне опрацювання даних потрібне в цьому випадку?

Завдання 12

Самостійно сплануйте дослідження для вивчення найстарішої й найбільш фундаментальної проблеми соціальної психології, а саме – впливу присутності інших людей на виконання індивідом певного завдання (дії), на його поведінку загалом:

– визначте змінні (залежні, незалежні); запропонуйте підходи до їх операціоналізації;

– виберіть та обґрунтуйте експериментальний план і процедуру дослідження;

– визначте тип дослідження, сформулюйте його гіпотезу.

Завдання 13

Сплануйте дослідження, присвячене проблемі встановлення характеру впливу страху та стресу на афіліаційну поведінку суб'єкта.

1. Запропонуйте гіпотезу дослідження.

2. Визначте незалежні та залежні змінні.

3. Операціоналізуйте змінні.

4. Запропонуйте план здійснення дослідження.

Завдання 14

Для гіпотези «немовлята потребують фізичного контакту з теплими та м'яким об'єктами для нормально емоційного розвитку»:

– сформулюйте операційну дефініцію проблеми;

– визначте залежну та незалежну змінні;

– запропонуйте можливі способи їх операціоналізації.

Завдання 15

Вихідні дані. Експериментальну тварину годували в камері Скінера, коли вона була голодною, а через певний час через камеру, коли тварина входила до неї, пропускали електричний струм. У тварини виникали ознаки нерішучості, коли наступного разу вона опинялася біля камери голодною.

Запитання

1. Яке ключове поняття визначає проблему, що вивчалася в цьому дослідженні?
2. Які фактори зумовлювали стан нерішучості у тварин?
3. До якої предметної галузі психології належить це дослідження?
4. Дайте операційне визначення поняття «конфлікт» у термінологічних тенденціях «наближення»–«уникання».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Ананьев Б. Г. – М. : Наука, 1977.
2. Аронсон Е. Общественное животное. Исследование / Аронсон Е. – СПб. ; М. : [б. и.], 2003.
3. Белановский С. А. Методика и техника фокусированного интервью / Белановский С. А. – М. : Наука, 1993.
4. Басов М. Я. Избранные психологические произведения / Басов М. Я. – М. : Педагогика, 1975.
5. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія : курс лекцій / Бондарчук О. І. – К. : МАУП, 2003. – 120 с.
6. Бутенко И. А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентами : [учеб. пособие для студ. ун-тов] / Бутенко И. А. – М. : Высш. шк., 1989. – 176 с.
7. Быков В. В. Методы науки / Быков В. В. – М. : [б. и.], 1972
8. Галян О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
9. Гальперин П. Я. Введение в психологию / Гальперин П. Я. – М. : МГУ, 1976.
10. Ганзен В. А. Теория и методология психологического исследования: Практическое руководство / В. А. Ганзен, В. Д. Балин. – СПб. : СПбГУ, 1991.
11. Гласс Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласс, Дж. Стенли. – М. : Прогресс
12. Годфруа Ж. Что такое психология? : в 2 т. / Годфруа Ж. – М. : Мир, 1992.
13. Готтсданкер Ф. Основы психологического эксперимента : учеб. пособие / Ф. Готтсданкер ; пер. с англ. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.
14. Гудвин Дж. Исследования в психологии: методы и планирование / Гудвин Дж. – СПб. ; М. : [б. и.], 2004. – 558 с.
15. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию / Горбатов Д. С. – Самара : Изд. дом «БАХРАМ-М», 2000. – 248 с.
16. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навч. посіб. / Горбунова В. В. – Житомир : [б. в.], 2005. – 94 с.

17. Джуелл Л. Индустриально-организационная психология : учеб. для вузов / Джуелл Л. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.
18. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / Дружинин В. Н. – СПб. ; М. : [б. и.], 2000. – 320 с.
19. Дружинин Н. К. Выборочное наблюдение в эксперимент / Дружинин Н. К. – М. : [б. и.], 1977.
20. Дейвидсон М. Многомерное шкалирование: методы наглядного представления данных / Дейвидсон М. – М. : Финансы и статистика, 1988.
21. Копець Людмила. Класичні експерименти в психології : навч. посіб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 283 с.
22. Куликов Л. В. Введение в психологическое исследование / Куликов Л. В. СПб. : [б. и.], 1994.
23. Куликов Л. В. Психологическое исследование / Куликов Л. В. – СПб. : Наука, 1994.
24. Лихи Т. История современной психологии / Лихи Т. – СПб. : Питер, 2003.
25. Левин К. Динамическая психология / К. Левин // Избранные труды. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.
26. Маерс Д. Социальная психология / Маерс Д. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.
27. Максименко С. Д. Експериментальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 360 с.
28. Марцинковская Т. Д., Ярошевский М. Г. 50 выдающихся психологов мира : учеб. пособие для студ. / Т. Д. Марцинковская, М. Г. Ярошевский – Междунар. пед. акад., 1995.
29. Милграм С. Р. Эксперимент в социальной психологии / Милграм С. Р. – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.
30. Миллер С. Психология развития: методы исследования / Миллер С. – СПб. : Питер, 2002.
31. Немов Р. С. Психология : в 3-х кн. – Кн.3 : Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика / Немов Р. С. – М. : – Владос, 2005. – 512 с..
32. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Пиаже Ж. – М. : МПА, 1994.
33. Роговин М. С. Введение в психологию / Роговин М. С. – М. : Высш. шк., 1979
34. Роговин М. С. Психологическое исследование / Роговин М. С. – Ярославль : ЯрГУ, 1979.

35. Роговин М. С., Залевский Г.В. Теоретические основы психологического и патопсихологического исследования / Роговин М. С., Залевский Г. В. – Томск : [б. и.], 1988.
36. Рубинштейн Л. С. Основы общей психологии / Рубинштейн Л. С. – М. : Упедгиз, 1946.
37. Рузавин Г. И. Методы научного исследования / Рузавин Г. И. – М. : Мысль, 1974.
38. Семенов В. Е. Методы изучения документов в социально-психологических исследованиях : учеб. пособие / Семенов В. Е. – Л. : ЛГУ, 1983.
39. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Соколова Е. Т. – М. : [б. и.], 1980.
40. Солсо Р. Экспериментальная психология / Р. Солсо, К. Джонсон, К. Вил. – СПб. : [б. и.], 2003.
41. Суходольский Г. В. Основы математической статистики для психологов / Суходольский Г. В. – Л. : ЛГУ, 1972.
42. Терехина А. Ю. Анализ данных методом многомерного шкалирования / Терехина А. Ю. – М. : Наука, 1986.
43. Тьюки Дж. Анализ результатов наблюдения. Разведочный анализ / Тьюки Дж. – М. : Мир, 1981.
44. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Х. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.
45. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : [б. и.], 1997.
46. Хок Р. 40 исследований, которые потрясли психологию. Секреты выдающихся экспериментов / Хок Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.
47. Шошин П. Б. Психологические измерения / Шошин П. Б. – Ч.1. – М. : МГУ, 1989.
48. Шульц Д. История современной психологии / Д. Шульц, С. Э. Шульц. – СПб. : [б. и.], 1998. 2002.
49. Экспериментальная психология. Вып. 1–2. / ред. П. Фресс, Ж. Пиаже. – М. : Прогресс, 1966.
50. Экспериментальная психология. Т. 1. / ред.-сост. С. С. Стивенс. – М. : Изд.-во иностр. лит., 1960.
51. Ядов В. А. Социологическое исследование / Ядов В. А. – М. : Наука, 1987.

Додаток 1

Зразок структурно-методологічного аналізу експерименту

Вихідні дані. У 1970 р. американські психологи С. Кейслер і Р. Берал здійснили експериментальне дослідження. На початку дослідження молодим чоловікам, залученим до експерименту, пропонували виконати досить складний тест на інтелект.

Після цього половині досліджуваних повідомили, що вони виконали тест дуже добре, а іншим – що вони погано впорались із завданнями тесту.

Після дослідження їм пропонували відпочити в кафетерії, що був у тому самому приміщенні, де відбувся експеримент. До досліджуваних підходила приваблива дівчина (помічник експериментатора), одягнута або дуже модно, або скромніше.

У результаті експерименту встановлено, що чоловіки, яких повідомили про успішне виконання тесту на інтелект, частіше виявляли ознаки «романтичної» поведінки до дівчини, одягнутої модно, ніж до дівчини, одягнутої скромніше.

Чоловіки, яким повідомили, що вони не впорались із завданнями тесту, частіше виявляли ознаки «романтичної» поведінки до менш привабливої (скромно одягнутої) дівчини.

1. Запитання: Скільки незалежних концептуальних змінних було в дослідженні? Які саме?

Відповідь: Дві – самооцінка чоловіків та ознаки статусу їхніх гіпотетичних «романтичних» партнерів (дівчат).

2. Запитання: Скільки залежних змінних було в дослідженні?

Відповідь: Одна – «романтична» поведінка.

3. Запитання: Скільки незалежних операційних змінних було використано в експерименті?

Відповідь: Дві із двома рівнями кожна: для чоловіків – високий та низький рівні самооцінки; для жінок – високий.

4. Запитання: За допомогою яких способів експериментатор маніпулював незалежними змінними?

Відповідь: За допомогою зворотного зв'язку в тесті на інтелект (що впливав на рівень самооцінки) та застосування більш-менш «престижного» одягу для своїх поміниць-жінок.

5. Запитання: Запропонуйте можливі операційні змінні для залежної концептуальної змінної «романтична» поведінка.

Відповідь: Кількість звернень чоловіка до дівчини:

- із запитаннями або компліментами;
- із пропозицією замовити напій тощо;
- із запрошенням на побачення;
- із проханням дати номер телефону та ін.

6. *Запитання:* Яким був експериментальний план дослідження?

Відповідь: Факторний план – 2 x 2.

7. *Запитання:* Скільки груп досліджуваних було створено?

Відповідь: Чотири:

- низька самооцінка – висока привабливість;
- низька самооцінка – середня привабливість;
- висока самооцінка – висока привабливість;
- висока самооцінка – середня привабливість.

8. *Запитання:* Яку теоретичну гіпотезу було висунуто в дослідженні?

Відповідь: Самооцінка впливає на сенситивність людини до статусних ознак

9. *Запитання:* Як формулювались експериментальні гіпотези дослідження?

Відповідь: Якщо досліджуваний має високий рівень самооцінки, вірогідність установаження ним контактів з особами вищого статусу вища, ніж з особами нижчого статусу (і навпаки).

10. *Запитання:* Як формулювалась альтернативна статистична гіпотеза дослідження?

Відповідь: Якщо дуже приваблива дівчина опиниться поряд із чоловіком із високою самооцінкою, кількість проявів «романтичної» поведінки з його боку буде вищою, ніж якщо поряд із ним опиниться менш приваблива дівчина (і навпаки).

11. *Запитання:* Чи потребує дослідження дебрифінгу? Якщо так, то чому?

Відповідь: Потребує, бо для зниження самооцінки застосовувався обман. Згідно з естетичними нормами психологічних досліджень досліджуваний обов'язково потребує обґрунтування тактики, яку обрав експериментатор.

12. *Запитання:* До якої предметної сфери психології належить дослідження?

Відповідь: До соціально-експериментальної психології (вивчення факторів, що впливають на формування атракції).

ДЛЯ НОТАТОК

Навчально-методичне видання

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

*Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів*

(укладач – Павлюк Т. М.)